

Kansalaisyhteiskunnan kasvattajat

**Stephen Webber and Ilkka Liikanen (eds): *Education and Civic Culture in Post-Communist Countries. Studies in Russia and East Europe.* Basings-
toke: Palgrave, 2001.**

Kansainvälisten seminaarien esitelmistä tehdyt kirjat ovat usein enemmän tai vähemmän väkisin yhteen ympärtyjä artikkelikokoelmia, mutta Joensuu-Birmingham -akselilla toimitettu teos on pääasiassa onnistunut välttämään tämän ongelman. Se perustuu neljä vuotta sitten Lontoossa järjestetyn ”Education and Civic Culture in Post-Communist Societies” -seminaarin esitelmiin. Lähes kolmesataasivuisen teoksen yhdeksäntoistapäiseen kirjoittajajoukkoon kuuluu myös neljä suomalaista: Risto Alapuro Helsingin yliopistosta ja vahvalla panoksella suomalaisessa Venäjän tutkimuksessa mukana olevasta Joensuun yliopistosta Kaija Heikkinen, Ilkka Liikanen ja Pentti Stranius.

Kirja jakaantuu kolmeen osaan, joista ensimmäisessä käsitellään kiinnostavalla tavalla venäläistä kansalaisyhteiskuntaa. Siinä problematisoidaan erityisesti 1990-luvun alkupuolella vahvasti keskustelussa esillä olleita läntisiin kansalaisyhteiskunnan malleihin nojaavia käsityksiä siitä, millä edellytyksillä ja miten venäläinen kansalaisyhteiskunta syntyy. Tässä mielessä teos voidaan ymmärtää myös empiriiseen tutkimukseen tukeutuvana vastakommenttina siihen Venäjää ja myös keskistä Itä-Eurooppaa koskevaan transitiokeskusteluun, jossa transitio on epähistorialli-

sesti ymmärretty siirtymävaiheeksi kohti universaalia läntiseen markkinatalouteen perustuvaa yhteiskuntamallia.

Risto Alapuro pohtii pietarilaisten ja suomalaisten opettajien sosiaalisesta identiteetistä, järjestäytymisestä ja kollektiivisesta toiminnasta tehdyn haastattelututkimuksen aineiston perusteella vaihtoehtoa, jonka mukaan venäläinen kansalaisyhteiskunta ei ehkä tule koskaan edes rakentumaan läntisen mallin mukaan. Lännessä tyypillisen professionaalisen ammatti-identiteetin ja sen synnyttämän horisontaalisen järjestäytymisen sijaan Venäjällä korostuu jo neuvostoaikana tyypillinen työpaikkakollektiiviin identifioituminen ja tässä kollektiivissa rakennetut yksityiset suhteet ja niihin perustuva ”luotamusverkosto”.

Ilkka Liikasen ja Pentti Straniuksen artikkelit täydentävät hienosti toisiaan. Liikasen artikkeli käsittelee koulutetun eliitin roolia Neuvosto-Karjalassa glasnostin ja perestroikan aikana alkaneessa sosiaalisessa ja poliittisessa mobilisaatiossa ja Stranius on tehnyt perustavanlaatuista haastattelututkimusta hurstshevilaisen suojaan, 20. edustajakokouksen lapsista, jotka muodostivat Neuvostoliiton 60-lukulaisen intelligentsian. Venäjän nykyistä yhteiskunnallista kehitystä analysoidessaan Stranius on puhunut myös ”intelligentsian kuolemasta”, jolla hän kuvaa sen aseman muutosta uusien kovan markkinatalouden arvojen puristuksessa.

Kirjan toisessa osassa käsitellään kansallisuuskysymystä Neuvostoliiton/Venäjän ja Tšekin

koulujärjestelmissä. Kolmannessa osassa ovat esillä laajasti ottaen muut identiteettikysymykset. Kaija Heikkinen kirjoittaa vepsäläisistä vuosien varrella tekemäänsä kenttätutkimukseen perustuen Luoteis-Venäjän etnografisesta aktivismista, jota hän käsittelee mm. etnisyyden, sukupuolen ja uskonnon näkökulmasta. Eva Thunin artikkeli kasvatuksen tuottamista sukupuolidentiteeteistä Unkarissa, Anna Temkinin artikkeli Venäjän nais-
tutkimuksesta ja Elena Zdravomyslovan artikkeli seksuaalisuudesta Neuvostoliiton myöhäisvaiheessa kertovat syvällä olevien kulttuuristen jatkumoiden voimasta. Paikoin odotuksissa naisten roolista on jopa palattu aikaisempaa traditionaalisimpiin asenteisiin siitä huolimatta, että kysymyksen käsittelyssä länsimaiset ja modernit lähestymistavat ovat olleet kasvava osa yliopisto-opetusta. Nämä identiteettiosaston vahvan naiskirjoittajajoukon artikkelit ovat oikeassa kontekstissaan nimenomaan teoksessa, jossa käsitellään venäläistä kansalaisyhteiskuntaa, –ovatpa jotkut tutkijat jo ehtineet nimetä sen naisten yhteiskunnaksi.

Neljäs ryhmä artikkeleita käsittelee kuuden kirjoittajan voimin Venäjällä, Ukrainassa ja Georgiassa meneillään olevaa yhteiskunnallista kehitystä ja koulutuksen tulevaisuutta. Tämän osan otsikko ”Kohti valoisampaa tulevaisuutta?” on varustettu skeptisellä kysymysmerkillä. Kysymysmerkkiä vahvemmatkaan ilmaisu eiivät olisi olleet lioittelua kun lukee niistä ongelmista, joita entisessä Neuvostoliitossa syntynyt ryöstökapitalismi on aiheuttanut. Stephen Webber toteaa, että Venäjän koulureformin myönteisestä etenemisestä ja institutionalisoitumisesta huolimatta opettajien status on alhaisempi kuin koskaan ja enemmän kuin opettajien turhautuminen ja muutostavastarinta, yhteiskunnan

puuttuva kiinnostus turvata koulutuksen aineelliset edellytykset uhkaa mahdollisuutta uudistaa koulujärjestelmää ja ylipäänsä ylläpitää sitä.

Webberin mukaan opettajien statukselle on käynyt juuri niin

huonosti kuin Straniuksen tutkimalle intelligentsialle kaiken aikiaan. Sen edustaman kulttuurisen pääoman (P. Bourdieu) painoarvo yhteiskunnassa on alhaisempi kuin koskaan.

Markku Kangaspuro

Kaksi merkittävää tutkimusta Neuvosto-Karjalan yhteiskuntamuutoksesta

Antti Laine and Mikko Ylikangas (eds.): *Rise and Fall of Soviet Karelia*. Helsinki: Aleksanteri Institute, 2002. (Kikimora Publications: Series B:24)

Pekka Hakamies, Ilkka Liikainen, Heikki Simola (toim.): *Sortavala — rajakaupunki*. Joensuu: Joensuun yliopistopaino, 2001. (Joensuun yliopisto: Karjalan Tutkimuslaitoksen julkaisuja; 132)

Joensuun yliopiston Karjalan tutkimuslaitoksen ekologinen, humanistinen ja yhteiskuntatieteellinen osasto ovat tehneet jo usean vuoden ajan niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin merkittävää raja- ja reuna-alueiden yhteiskunta-, kulttuuri- ja ympäristötutkimusta. Keskiyttyminen tiettyihin painoaloihin, joita ovat: “syrjäisten alueiden muuttuva asema”, “identiteetit ja valta”, “Venäjä ja rajat”, “ympäristön tila” sekä “ihmisen ja luon-

non vuorovaikutus”, näkyy selkeästi laitoksen monitieteisissä julkaisuissa, joista esittelen kaksi viimeisintä.

Karjalan tutkimuslaitos täytti 30 vuotta syksyllä 2001. Juhlan kunniaksi julkistettiin kirja *Sortavala — rajakaupunki*. Tähän juhlaan on koottu Karjalan tutkimuslaitoksen eri osastoilla tehtyä rajaa, raja-alueita ja erityisesti Sortavalan kaupungin vaiheita käsittelevää tutkimusta. Toisen kirjan *Rise and Fall of Soviet Karelia* keskeisenä perustana ovat olleet Suomen Akatemian rahoittamat tutkimushankkeet. Molemmat kirjat osoittavat, että Karjalan tutkimuslaitoksen tutkijoilla on laaja yhteistyöverkosto Petroskoissa ja Pietarissa.

Neuvosto-Karjala Neuvostoliiton vallankäytössä

Rise and Fall of Soviet Karelia -kirjan alkuosan artikkelit perustuvat Suomen Akatemian rahoit-

taman ja dosentti Antti Laineen johtaman tutkimushankkeen *Kansa ja valta. Jatkuvuus ja muutos Venäjällä 1900-luvulla* töihin. Projektin tutkimustavoitteiden mukaisesti myös kirjan artikkeleissa painottuvat näkökulmina valtarakenteiden vaikutus kansalaisyhteiskuntaan eli vallankäyttö Suureen Isänmaalliseen sotaan saakka. Artikkelit muodostavat toinen toistaan täydentävän kuvan siitä, kuinka Moskova-johtoisen valtiokoneiston valtakunnan homogenisoimiseen keskittynyt politiikka ei huomionnut perifeerisen raja-alueen erityispiirteitä ja Neuvosto-Karjalan alkuperäisväestö sai kärsiä poliittisten toimenpiteiden seuraukset.

Kansallisuuspolitiikka oli yksi kommunistisen puolueen tärkeimmistä instrumenteista keskuksen ja periferian suhteen järjestämisessä. Tätä kehitystä kuvaa Markku Kangaspuro artikkelissaan, jossa esitetään tiivistystyksi hänen erinomaisen väitöskirjansa tutkimustulokset ja osin tuodaan esille uuttakin tietoa esimerkiksi Karjalan Työkansan Kommuunin (1920-1923) perustamisesta. Työkansan Kommuunin johtoon nousseita Edward Gyl-lingiä ja Kustaa Roviota leimasi aito kansallismielisyys; rajantakaisesta Karjalasta piti kehittää taloudellisesti hyvin kehittyneet alue, joka viitoitaisi tien punaiseen suur-Suomeen. Suomalaisen saama merkittävä asema Neuvosto-Karjalan hallinnossa selittyi bolševikkien maailmanvallankumouksen unelmalla ja sillä, että suomalaisten katsottiin parhaiten pystyvän välittämään uuden aatteen sisältöä karjalaisväestön keskuudessa. Kangaspuro osoittaa tiivistetyksi, kuinka Venäjän Karjalassa kohtasivat kaikki nationalismille ja Neuvostoliiton kehitykselle tyypilliset piirteet, jossa päärooleissa olivat keskusvalta Venäjä, naapurivaltio Suomi ja suomalaiset punaiset. Alueen al-